

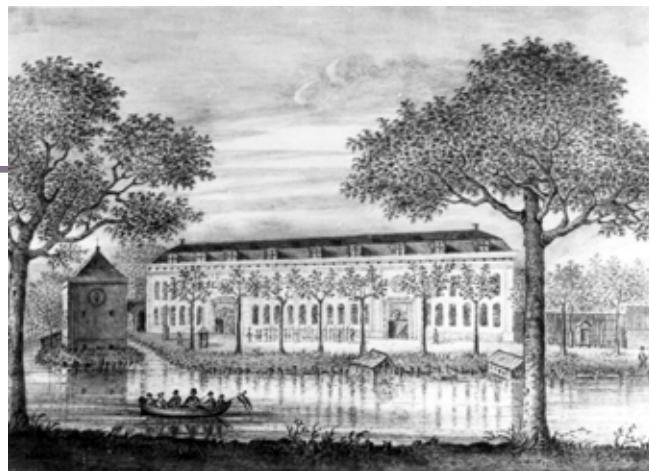
Het verdwenen kruithuis

Erik Kooistra

Een tekening van een onbekende maker uit een onbekend jaar toont een romantisch beeld van de Bleekersingelgracht met op de achtergrond het kazernegebouw in Gouda.¹ Een bootje met zes personen vaart rustig op de voorgrond langs. Op het open terrein voor de kazerne exerceren soldaten met het geweer op de schouder. Behalve naar de kazerne wordt het oog van de kijker ook getrokken naar een solide gebouw aan de linker zijde. Een gebouw van circa twee verdiepingen hoog en voorzien van een tentdak. In het bijschrift bij de tekening lezen we dat dit het kruithuis is.

Het genoemde kruithuis op deze tekening roept enige vragen op. In de literatuur over de historie van Gouda is nagenoeg geen verwijzing naar het bestaan van een kruithuis te vinden. Een kruithuis heeft tot doel om buskruit, kogels en andere ontplofbare stoffen droog en veilig op te slaan. Dat een dergelijk gebouw vlak bij de kazerne gestaan heeft is dus niet onlogisch. Maar waarom weten wij zo weinig van dit gebouw? Waar heeft het precies gestaan en wanneer is het gebouwd?

1. J. Schouten, Zo zagen zij Gouda (Alphen aan den Rijn 1971) Tekening nr. 59.

De kazerne met kruithuis in Gouda. (foto SAMH)

De tekeningen

De tekening van het kazernegebouw bevat details die alleen afgebeeld kunnen worden als de tekenaar de kazerne ook echt gezien heeft. Uit het perspectief blijkt echter dat de tekenaar nog veel moest leren. De verhoudingen van de gebouwen kloppen niet met de werkelijkheid. Verderop in dit artikel zullen we zien hoe de verhoudingen wel hadden moeten zijn. De kazerne is in volle omvang getekend zoals deze na de verbouwing van 1842 eruit is komen te zien. Door het ontbreken van de torenspits van de Kleiwegkerk, achter de kazerne, zou de tekening vóór 1878 gedateerd kunnen worden, in dat jaar wordt de kerk gebouwd. De datering van de tekening ligt dan tussen 1842 en 1878. Uit de tekening is op te maken dat het kruithuis aan drie kanten water heeft en het lijkt alsof het op een eilandje staat waarbij de ingang van het gebouw aan de kant van de kazerne gelegen is. Ook op de stadskaart van Gouda, gemaakt in 1847 door F.S. Kardenier, blijkt een kruithuis te zijn weergegeven.

Het gebouw staat in de legenda vermeld onder nummer 31a en is gepositioneerd aan het einde van het schietterrein van de St.-Jorisdoelen. Na uitvergroting van die tekening blijkt het kruithuis, op deze kaart, op een eilandje te staan wat tevens omzoomd is met bomen. Een opvallend verschil tussen de Kardenierkaart en de tekening waarmee we dit verhaal begonnen, is de positie van het kruithuis ten opzichten van de Kazerne. Op de Kardenierkaart staat het kruithuis duidelijk ten zuidoosten van het voormalige zwembad, terwijl op de eerder genoemde tekening het huis vlak naast het kazerneterrein lijkt te staan. Dus ten noordwesten van het zwembad. Wat is er aan de hand?

Vermoedelijke bouwperiode

Op de plaats waar Kardenier het huisje tekende is op de kadastrale kaart van 1828-1830 een lege plek te zien. De kadastrale kaart is nauwkeurig en een karakteristiek object als een eilandje met een huisje had men hier zeker op weergegeven. Zodoende is duidelijk dat de bouwperiode tussen 1830 en 1847 gezocht moet worden.

Door veranderingen in de structuur van het Nederlandse leger wordt Gouda in 1839 aangewezen als garnizoensstad. In eerste instantie worden in Gouda de administratie en het depot van de 14e afdeling Infanterie gelegd. Deze eenheden worden verspreid over de stad ondergebracht waarbij de Looihal als centrale kazerne dienst doet. Maar met de komst van het 5e bataljon in 1840, is het centraal legeren van de troepen in de stad noodzakelijk.²

In 1841 wordt daarom het voormalige pesthuis, een restant van het Maria Magdalenaconvent, verbouwd tot kazernegedouw voor onderofficieren. Er wordt een verdieping bovenop gezet en het dak wordt verhoogd. Een jaar later volgde nog een verbouwing, waarbij het gebouw wordt verlengd tot de lengte die het nu heeft. Dit werk is in juni 1843 gereed en daarmee is de kazerne geschikt voor militair gebruik. Waarschijnlijk is dit het moment dat ook het kruithuis wordt gebouwd. Er zijn nu immers meer militairen in de stad en er is zodoende behoefte aan het centraal opslaan van buskruit. Een aan-

Kaart van F.S. Kardenier. (foto SAMH)

nemelijk jaartal voor de bouw van het kruithuis is dan 1842 of 1843.

Verplaatsing

Hoewel over de bouw van het kruithuis geen gegevens beschikbaar zijn, is het in 1869 volledig in kaart gebracht. Het Nationaal Archief in Den Haag bezit een set tekeningen met daarop enkele aanzichten en doorsneden van het kruithuis zoals we dat op de Kardenierkaart uit 1847 kunnen zien. De tekeningen zijn vervaardigd op 22 maart 1869 door de Genie in Woerden. Het kruithuis wordt in kaart gebracht omdat het moet worden verplaatst. Een opvallend gegeven als men bedenkt dat het op dat moment waarschijnlijk pas 27 jaar oud is. De verplaatsing was het gevolg van nieuwbouwplannen voor een tiental huizen naast de – eind 1868 gebouwde – Burger Ambachtsschool.³ Om de bouw van de woningen mogelijk te maken is meer grond nodig dan er beschikbaar is. Door ook het terrein van het kruithuis te gebruiken kan men de exploitatie wel rond krijgen.⁴ Het kruithuis moet hiervoor worden afgebroken, iets wat het leger, onder verantwoordelijkheid van de Eerst Aanwezend Ingenieur in Woerden (Ingenieur D.G. Hora Siccama), niet zag zitten.

Voorstel

“Door enige personen is aan de gemeenteraad een verzoek gedaan om afstand van grond tot het bouwen van woningen. Onder dien grond is ook begrepen de plaats waar het buskruitmagazijn is gebouwd, zodat dit ten koste van de adressanten zouden behoren te worden overgebracht naar een ander terrein.” Zo begint de brief van burgemeester en wethouders van Gouda gericht aan de minister van Oorlog in Den Haag. De heren J.C. van Wijk en zijn compagnon J. Mulder stellen in februari 1869 aan de gemeente voor om, tussen de Ambachtsschool en de Lem Dulsteeg, woningen te mogen bouwen. Samen met de woningen zal er een kade gemaakt worden ter verbetering van de toegang naar het zwembad.⁵

De gemeente, als eigenaar van de grond, heeft hier in principe geen bezwaar tegen, maar zowel de garnizoenscommandant als de Eerst Aanwezend Ingenieur van de Genie hebben zo hun bedenkingen tegen dit plan.⁶ De brief gaat verder: “Alvorens nu te dier zaken een besluit te nemen, wensen wij van uwe excellentie te vernemen of er ook bezwaren bestaan tegen die verplaatsing, en

2. In 1839 wordt de 14de afdeling infanterie hernoemd en omgevormd in de 4de afdeling infanterie en een jaar later 4de regiment infanterie.

3. De Ambachtsschool was gebouwd op het terrein dat daarvoor tot de Doelen behoorde. Later werd dit gebouw gebruikt als het politiebureau Houtmansgracht.

4. Nationaal Archief (NA), 2.13.01, inv.nr. 3551: 1869-04-22 nr. 74G, Kruitmagazijn te Gouda, april 1869.

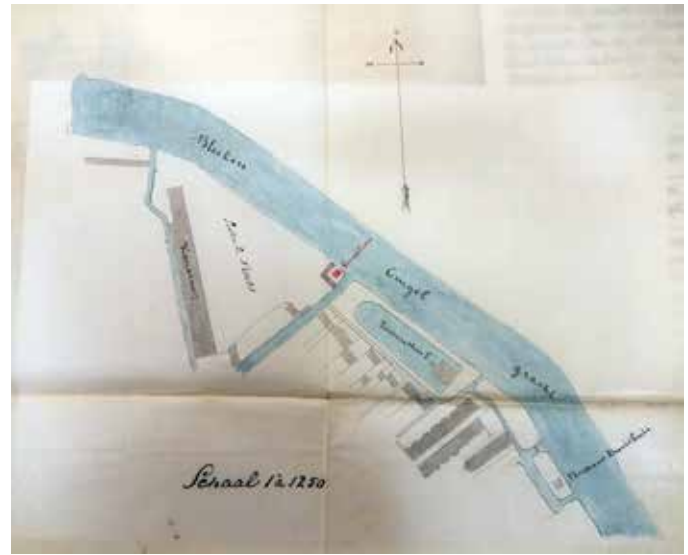
5. NA, 2.13.01, inv.nr. 3551: Brief van Genie 1e stelling Woerden van 8 april 1869 gericht aan de minister van Oorlog in Den Haag, behorende bij de correspondentie van 16 april 1869 nummer 64.

6. De Eerst Aanwezend Ingenieur van de Genie is de verantwoordelijk bouwmeester van de Genie, op dat moment nog in Woerden, enkele jaren later wordt de Genie overgebracht naar Gouda.

7. Het terrein van de schietbaan aan de Schielands Hoge Zeedijk, dit is de uiterwaard waar nu Croda een deel van haar fabriek heeft staan.

8. NA, 2.13.01, inv.nr. 3551: Brief van B&W van Gouda aan de minister van Oorlog, 3 maart 1869, No 133.

9. NA, 2.13.01, inv.nr. 3551: Brief van de Garnizoenscommandant aan de Eerst aanwezige Ingenieur in Woerden, 12 maart 1869, afschrift No. 25.

Plan voor de verplaatsing van het buskruitmagazijn te Gouda. De oude (rechts onder) en de nieuwe locatie (links van het zwembad). (Nationaal Archief, archiefnr. 2.13.01, inv.nr. 3551)

zo nee, of het uw goedkeuring zou wegdragen dat het wordt gebouwd op het terrein van de schietbaan⁷ of wel tussen de kazerne en de zwemschool⁸.⁸ Vanuit de gemeente worden dus twee locaties voorgesteld om het nieuwe huisje te plaatsen.

De garnizoenscommandant wil niet dat het kruithuis verplaatst wordt, hij schrijft aan de Eerst Aanwezend Ingenieur in Woerden zijn bezwaren. Hij vindt het niet logisch dat het huis geplaatst wordt op het schietterrein aangezien dit buitendijks is gelegen en het dikwijls onder water staat.

De plek naast de zwemschool vindt hij te dicht bij de kazerne en is niet vrij gelegen. Verder is hij van mening dat er geen beschikbaar ander terrein kan worden gevonden.⁹

De gemeente blijft welwillend tegenover de aanvragers en draagt voor beide ideeën de voordelen aan. Zou het nieuwe magazijn gebouwd worden op een hoek van het kazerneplein nabij de stadsvest en omringd worden door een sloot, dan verschilt dat dus niets met de bestaande situatie. Ten opzicht van de bewaking zou het

zelfs gunstiger gesitueerd zijn dan nu het geval is. Het nadeel is dat het huisje zeer in de nabijheid staat van de kazerne waardoor bij een eventueel ongeluk, de uitwerking van de ontploffing ook schade aan de kazerne kan veroorzaken. “Thans is het gevaar daarvoor veel minder groot omdat de kazerne beschermd wordt door een aantal, tussen haar en het magazijn, aanwezige huizen” aldus de Eerst Aanwezende Ingenieur. Dat in het geval van een ongeluk met het kruithuis zowel de bewoners van de huizen aan de Lem Dulsteeg als die aan de Robaarsteeg een groot probleem hebben, lijkt geen enkele rol te spelen.

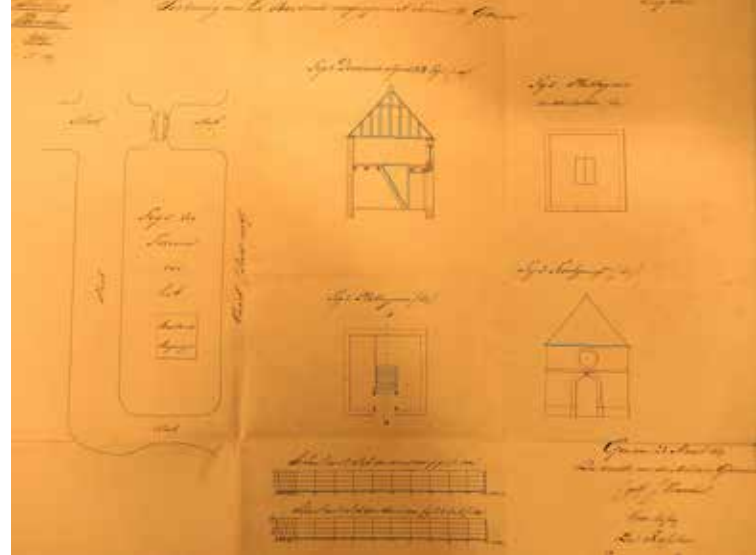
Volgens het andere voorstel zou het nieuwe magazijn gebouwd worden buiten de stad, nabij de schietbaan aan de Schielands Hoge Zeedijk. Hoewel dat terrein dikwijls onder water staat zou het kruit opgeborgen kunnen worden door een gebouw te maken van twee verdiepingen. De verdieping moest boven de kruin van de rivierdijk gelegen zijn en de ingang op diezelfde hoogte worden geplaatst met de toegang via een houten trap. Dit plan heeft tegen zich dat dit object lastig te bewaken is aangezien het vrij ver van de kazerne af ligt.¹⁰

De enige reden waarom de garnizoenscommandant uiteindelijk met de verplaatsing kan instemmen is de overweging dat het Rijk gratis een nieuw gebouwde magazijn zal krijgen, ter vervanging van een oud en vochtig gebouw dat langzamerhand gebrekkig begint te worden. Uiteindelijk wordt door de Inspecteur-Generaal van Fortificatiën in Den Haag op 22 april 1869 toestemming gegeven om een nieuw kruithuis te bouwen in de oostelijke hoek van het kazerneterrein.

Meting

Aan de eisen van de Genie en de garnizoenscommandant wordt tegemoet gekomen. Het huisje zal in dezelfde vorm en afmeting worden teruggeplaatst als het bestaande en dit zal gebeuren door het gebruik van de goedgekeurde materialen van het oude kruithuis.

Het bestaande kruithuis wordt opgemeten en uitgetekend. Uit de metingen blijkt dat het eiland, waarop het huisje staat, ongeveer 9 bij 25 meter groot is. Aan

Plan voor de verplaatsing van het buskruitmagazijn te Gouda. Toestand tot 1869 (Nationaal Archief, archiefnr. 2.13.01 Inv.nr. 3551)

de noordelijke zijde is het met een bruggetje verbonden met een klein plein. Dit plein is alleen te bereiken via de Lem Dulsteeg en Robaarsteeg. Ook de ingang van het in 1845 gebouwde zwembad is vanaf dit plein te bereiken.

Het huisje had een grondplan van 4.79 x 4.79 meter met een goothoogte van 4.85 meter. Het tentdak had een hoogte van ongeveer 2.40 meter. De indeling aan de binnenzijde was zeer eenvoudig, bij binnenkomst trof men een klein portaal. Vanuit hier gaf een deur naar rechts toegang tot een kleine ruimte van 4 bij 2 meter net als aan de linkerkant. Deze ruimten werden gebruikt voor de opslag van niet ontplofbare zaken. In het midden van het portaal gaf een trap toegang tot de bovenverdieping. Op de zolder zorgden twee ronde vensters voor lichtinval. Het kruit werd op de bovenverdieping opgeslagen. Uit de tekening blijkt dat het plafond van de begane grond was geconstrueerd uit zeer solide metselwerk. Het dak was vrij losjes bevestigd aan de muren waardoor de druk bij een eventuele ontploffing naar boven weg kon. De muren van het bouwwerk waren met een dikte van 30 cm niet veel dikker dan de muren van een woonhuis. Het gebouw was gefundeerd op zand, dus zonder heipalen. Aan één zijde lag het eiland aan de Bleekerssingelgracht. De sloot rond het eiland was onge-

Kruithuis te Delft (<https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Kruithuis.jpg>)

veer vier meter breed en stond in verbinding met een zijl die achter de bebouwing van de Wilhelminastraat (toen Vogelenzang genoemd) uitkwam. Dankzij de meetschetsen weten we hoe het oude gebouw er heeft uitgezien. Wie het oorspronkelijke kruithuis heeft ontworpen of gebouwd is niet duidelijk maar uiterlijk gezien vertoont het grote gelijkenis met bijvoorbeeld het kruithuis van Delft (rechts).

Bestek

Het bestek¹¹ voor de bouw bepaalt dat het oude kruithuis geheel moet worden afgebroken en weer worden herbouwd in de noordoostelijke uithoek van het Kazerneplein en dat het op 15 mei 1870 moet worden opgeleverd.¹² In het bestek is ieder detail van het werk beschreven, veel materialen zoals deuren, trappen, hang

10 Twee bijkomende problemen zijn dat het kruit op de verdieping mogelijk toch last heeft van vocht en daarnaast is men bang voor de overwaaiende vonken van de voorbij varende stoomboten.

11. Het bestek van 1 december 1869 beslaat zes pagina's met handgeschreven tekst. SAMH, 0056.1676. Helaas ontbreekt in het archief de bestekstekening.

12. SAMH, 56.216, Kamerboek 1870, Missive Brief No 62, 1 juni 1870.

en sluitwerk, dakleien enzovoort zijn uit het oude kruithuis afkomstig. Alle tekorten moeten worden bijgeleverd door de aannemer. De afbraak en wederopbouw zal op kosten van de bouwer gebeuren.

Niet op tijd gereed

Uit een brief van de Eerst Aanwezend Ingenieur in Woerden van 1 juni 1870 blijkt dat de bouw niet gereed is op de afgesproken datum. Aan de directeuren van de Nederlandse Bouwvereniging wordt gemeld dat uit de inspectie ter plaatse is gebleken, dat aan de oplevering nog enige zaken ontbreken; het pleisterwerk op de binnemuren is nog niet klaar, de binnendeur kan nog niet op slot, de trap heeft nog geen leuning, de gracht is nog niet helemaal klaar en de grindlaag op het pad rond het kruithuis moet nog worden aangebracht. "Aangenomen de tijd van oplevering reeds 14 dagen verstreken is, neem ik de vrijheid, u te verzoeken de directeuren van de Nederlandse Bouwvereniging tot het afmaken van het werk aan te sporen, opdat de opname er van zou kunnen plaatshebben." Aldus de inspecteur. Binnen tien dagen zal het kruithuis afgewerkt worden en de genoemde gebreken hersteld zijn.

Reconstructie van het eerste kruithuis op basis van de maatvoering uit het bestek. (reconstructie auteur)

De nieuwbouw van huizen

Nu het kruithuis op zijn nieuwe plaats staat, kan de grond naast de Ambachtsschool aan de Nederlandsche Bouwvereniging worden overgedragen. Op de restanten van de schietbaan van de St.-Jorisdoelen kunnen de gewenste huizen gebouwd worden. De woningen zullen hier tot 1976 blijven staan.¹³ Wanneer de woningen exact gereed zijn is niet duidelijk, maar op vrijdag 5 augustus 1870 besluit de gemeenteraad om aan de nieuwe straat tussen de Tiendeweg en de toenmalige Lem Dulsteeg de straatnaam Houtmansgracht toe te kennen.¹⁴ Het blok met woningen zou later de bijnaam 'De Rodelbaan' krijgen omdat ze na enige tijd flink waren verzakt.¹⁵

Waarom het blok met woningen de bijnaam *De Rodelbaan* kreeg blijkt uit deze foto (foto: SAMH 55896)

Het derde kruithuis

Na de afbraak van de eerste en de bouw van het tweede kruithuis in 1870 wordt het huisje in of net na de eeuwwisseling alweer afgebroken. Uit gegevens uit 1876¹⁶ blijkt dat de vloer inmiddels 10 centimeter uit het waterpas ligt en dat de noordoostelijke muur één centimeter uit het lood staat. Het gebouw is niet onderheid en ten gevolge van ongelijkmatige zetting van de ondergrond is het gebouw scheef aan het zakken. In 1899, als het

huisje dan al bijna 30 jaar staat, zal het waarschijnlijk nog veel verder zijn weggezakt. Het derde kruithuisje wordt in 1902 op exact dezelfde plek als de voorgaande, op het eilandje, herbouwd.¹⁷ Dit keer wordt het gebouw wel onderheid. Op 16 juli 1902 wordt de nieuwbouw aanbesteed. Stadsarchitect C.P.W. Dessing is de enige inschrijver. Helaas zijn van dit laatste kruithuis geen bouwtekeningen terug te vinden.¹⁸

Uit een latere periode zijn wel tekeningen van het magazijn aangetroffen. De muren zijn 40 cm dik en met een vierkant grondplan van 4.80 x 4.80 meter is het huisje even groot als het vorige exemplaar. Een opvallend verschil met het eerdere huisje is dat nu geen tentdak is aangebracht maar een eenvoudig zadeldak.

Heel lang wordt het nieuwe kruithuis (het wordt dan patronenmagazijn genoemd) niet gebruikt. In 1922 vertrekt het leger uit Gouda. Gouda is dan geen garnizoensstad meer. Hoewel pas in 1925 het terrein in gebruik wordt gesteld voor het verhandelen van varkens, blijven de kazerne en het patroonmagazijn nog tot december 1926 eigendom van de Staat. Vermoedelijk heeft het gebouwtje toen nog een jaar langer dienst gedaan voor de opslag van munitie. Op last van het Departement van Oorlog verstrekt de gemeente in 1927 nog een credit voor de verhoging van het hek rond het kruithuis.¹⁹ Het plaatsen van een hoog hek is het gevolg van de demping van de gracht rond het magazijn, tijdens de renovatie van het zwembad. Door het dempen wordt het terrein makkelijker toegankelijk door kwaadwillende personen. De opdracht toont ook aan dat in het huisje nog waardevolle zaken worden opgeslagen. In juli 1929 worden de kazerne en het patronenmagazijn door het Ministerie van Oorlog definitief aan de stad Gouda overgedragen.

Weegbrug

Eind 1933 wordt het huisje verbouwd nadat het ongeveer vijf jaar leeg heeft gestaan. De veemarkt is inmiddels een van de best lopende en grootste veemarkten van Nederland en beschikt daarom over een weegbrug voor varkens. Maar vanwege de crisis moet de rundveestapel worden ingekrompen. Hiervoor moeten boeren een deel

Het ontwerp van de nieuwe veemarkt uit 1923 met het patronenmagazijn op het eilandje (SAMH, archiefc.0520.3644)

van hun vee inleveren. De Goudse veemarkt wordt door de Crisis Rundvee Centrale (CRC) daarom aangewezen als inleveringsplaats voor de runderen. De runderen kunnen niet gewogen worden op de varkensweegschaal. Hiervoor is er een zwaardere weegbrug nodig. In september 1933 besluit de gemeente het kruitmagazijn te verbouwen en in te richten als weegbrug. De ingang van het oude huisje wordt hierom verplaatst. De oude ingang aan de voorzijde wordt half dichtgemetseld en voorzien

13. Wim Denslagen, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst* (Gouda 2011).

14. *Goudse Courant* van 10 augustus 1870.

15. Annie van Dijk, *Gouda veranderd gezicht 1900-1981* (Groningen 1982).

16. NA, 2.13.01 inv.nr. 3635: Vergroting van het kazernement te Gouda, no. 63G, 07-10-1876.

17. *Hinderwetvergunning*, Gemeente Gouda, 2 juli 1902.

18. *Goudse Courant* van 15 maart 1899.

19. *Goudse Courant* van 21 oktober 1927.

20. SAMH, 0520.3644, *Weegbrug op het veemarktterrein, 1946-1966*.

21. Dit werk wordt uitgevoerd door de firma P. Jongerius uit Gouda.

22. SAMH, 561.275 en 520.3644, *tekeningen aanbrenge betonfundering onder weegbrug 1946*. Goede gedetailleerde tekeningen met maten van het weeghuis en de brug, tevens bestek en bijbehorende brieven. Ook het besluit tot het opheffen van de weegbrug in 1966.

23. In de *Goudse Courant* van 30 juni 1967 is een uitgebreid artikel geplaatst over het gebruik van het Varkenmarktterrein als parkeerplaats. In het artikel is vermeld dat het weeghuisje van de weegbrug inmiddels is verdwenen. Dit dateert de afbraak van het huisje tussen maart 1966 en juni 1967.

van een raam wat is te gebruiken als loket. Vóór het gebouw wordt een kelder gegraven waarin een weegbrug geplaatst wordt. Vanaf 19 oktober 1933 is de weegbrug in gebruik. In mei 1946 blijkt de brug behoorlijk vervallen te zijn en voldoet hij niet meer aan de gestelde eisen. Het weegmechanisme en de brug zelf worden vervangen.²⁰

Als de renovatie klaar is, wordt de brug op 6 mei 1947 voor het eerst geijkt, hierna volgt elke twee jaar een nieuwe ijking. In 1950 wordt de brug wederom gerenoveerd.²¹ Door het verhogen van de tonnage kan de brug nu ook gebruikt worden voor het wegen van voertuigen door de *Rijksdienst van het Wegverkeer*.

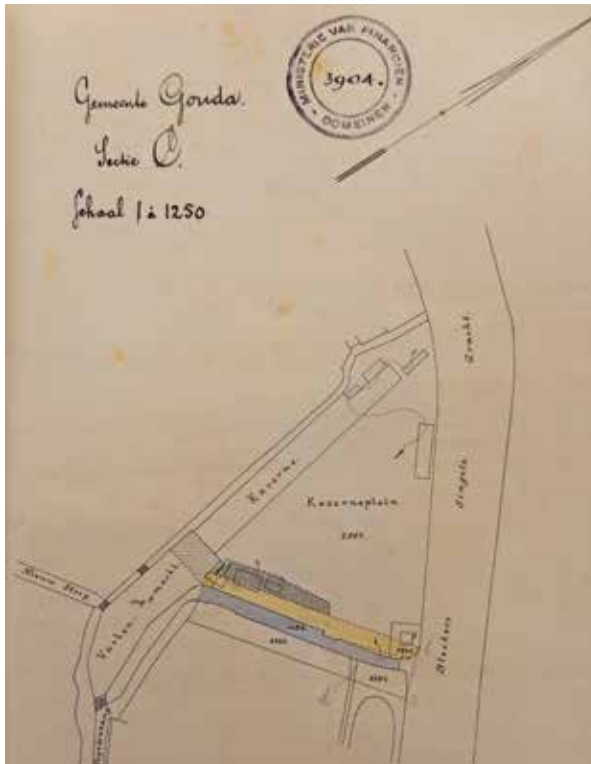
Op 1 maart 1966 wordt de gemeentelijke weegbrug opgeheven. Gouda wordt door de Crisis Rundvee Centrale niet langer aangewezen als inleveringsplaats voor runderen, en omdat er in de directe omgeving inmiddels meerdere particuliere weegbruggen zijn, is het niet langer nodig om een gemeentelijke weegbrug te behouden.²²

Niet lang nadat de weegbrug is opgeheven wordt ook het huisje afgebroken.²³ Hierdoor is er ruimte voor het aanleggen van een verbindingsweg tussen de Lem Dulstraat en de Korte Vest. Deze nieuwe weg krijgt op 22 december 1971, dus ongeveer 100 jaar na de eerste naamgeving, ook de naam Houtmansgracht.

De veranderde omgeving

In 1923 is het naastgelegen zwembad voorzien van een klein huisje met een pompinstallatie. Dit huisje is ongeveer zo groot als het kruithuisje en voorzien van een tentdak. De demping van de gracht in 1927 tussen het kazerneterrein en zwembad, zorgt voor een grote verandering. Ineens is er rond het kruithuis meer ruimte beschikbaar. Nu kan ook de ruimte tussen het kruithuis en het pomphuis van het zwembad benut worden.

De kade van de Bleekerssingelgracht, langs het kazerneterrein, was voorheen van een zacht glooiende oever voorzien, deze oever wordt nu vervangen door een kademuur. Als in 1933 de weegbrug wordt gemaakt wordt de kade ongeveer twee en een halve meter de Bleekerssingelgracht ingelegd. Hierdoor ontstaat er nog meer

Op de kaart is in blauw de gedempte gracht weergegeven (Nationaal Archief, archiefnr. 2.13.01, inv.nr. 3904)

ruimte om de runderen, die per platte schuit worden aangevoerd, op het terrein toe te laten. Als later ook het naastgelegen terrein van de touwbaan van de firma Bellaart door de gemeente wordt aangekocht wordt het veemarktterrein nog groter en komt het kruithuis nog meer op dit terrein te staan. Na 1945 kan door oorlogsomstandigheden het zwembad niet meer gebruikt worden, het bad wordt gesloten en de restanten afgebroken. De rest van het terrein wordt bij de veemarkt getrokken. Hierdoor komt ook het pomphuisje op het veemarktterrein te staan.

Op de kaart is in blauw de gedempte gracht weergegeven. Daaronder ligt de touwbaan van de firma Bellaart. Van het kruithuis zelf zijn geen directe foto's bekend. Meestal staat het kruithuis bij toeval op een foto ergens op de achtergrond. Doordat het kruithuis in 1902 op-

nieuw is opgetrokken met een zadeldak en het pomphuis van het zwembad voorzien is van een tentdak kunnen de twee huisjes met elkaar verward worden. Op de foto is bij de rode pijl het kruithuisje en bij de blauwe pijl het pomphuisje te zien. Op de foto is de weegbrug aangelegd en de gracht gedempt.

Datering van de tekening

De cirkel is bijna weer rond, we zijn aangekomen op het punt waar dit verhaal begon, de tekening met de kazerne en het kruithuis. Zoals te zien is op de foto's van het derde kruithuis uit 1902, lijkt dat niet op het huis op de tekening. Het huisje op de tekening heeft een tentdak maar staat wel vlakbij de kazerne op het eilandje. Daardoor weten we dat het gebouw op de tekening het tweede (verplaatste) kruithuis moet zijn. De tekening is daarmee te dateren tussen 1870 en 1902. Met moderne technieken kunnen we het productiejaar van de tekening verder benaderen. Met behulp van driedimensionale ontwerpsoftware is de kazerne met de omliggende bebouwing gereconstrueerd. Uit deze simulatie blijkt dat met het gekozen perspectief van de tekenaar ook de Kleiwegkerk zonder kerktoren, vanaf de overkant van de Bleekerssingelgracht, zichtbaar had moeten zijn. De Kleiwegkerk was veel hoger dan de kazerne en de tekenaar zou deze dus gezien moeten hebben. Met deze methode is vast te stellen dat de tekening moet dateren voor de bouw van de Kleiwegkerk; dus tussen 1870 en 1878.

De laatste restjes

In 1986 zijn bij voorbereidingen voor de bouw van de Nieuwe Markt Passage enkele opgravingen gedaan op het terrein en zijn enkele resten van muren gevonden. Helaas heeft er toen geen gedegen archeologisch onderzoek plaats kunnen vinden. Tot voor kort werden de resten toegeschreven aan een voormalige toren van de

24. Henny van Dolder-De Wit, 'Baden en Zwemmen in Gouda tussen 1845-1945', Tidings 22, nr 1.

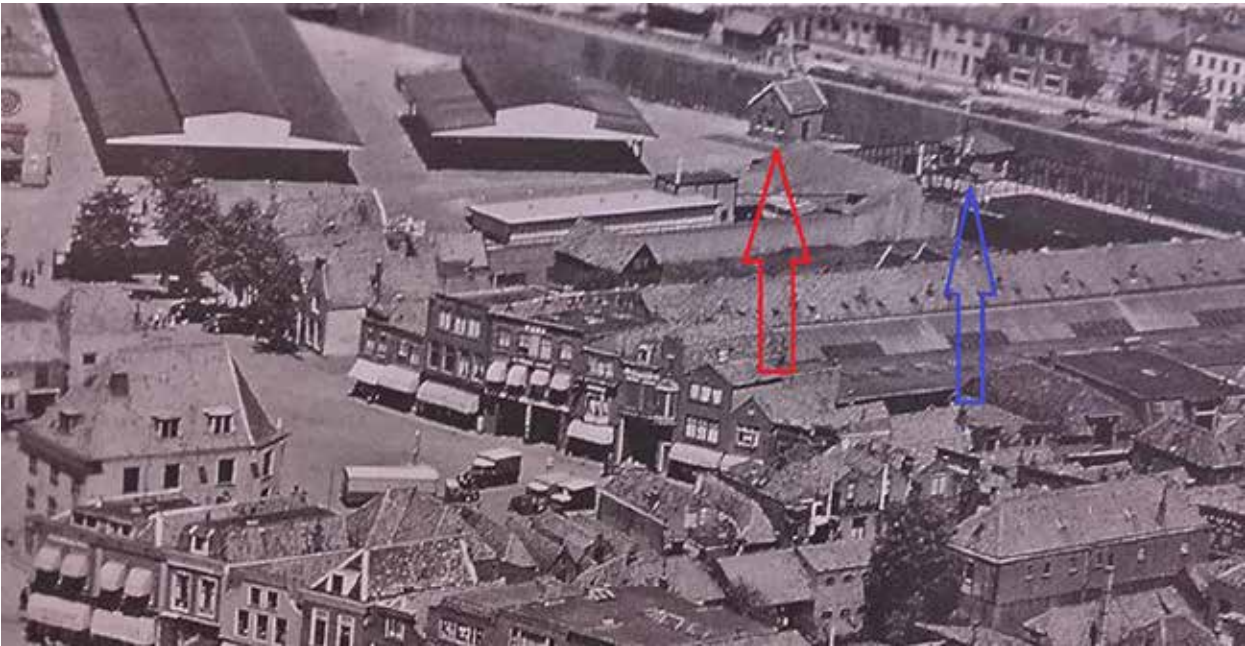
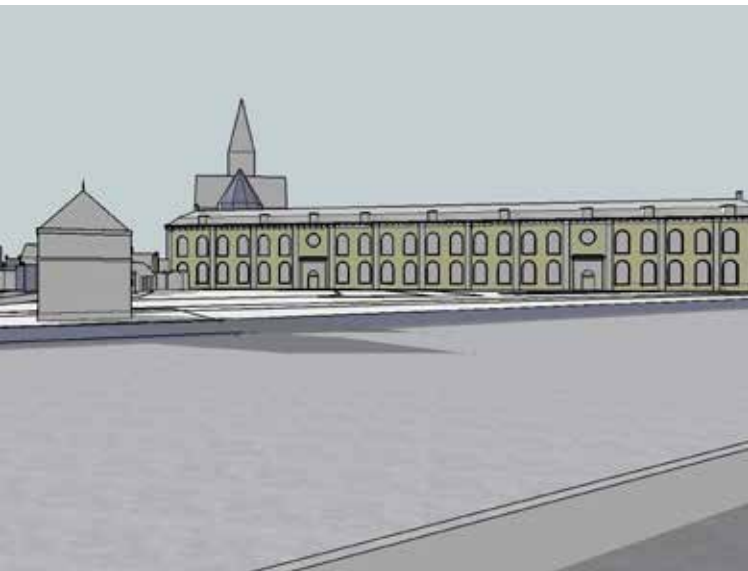

foto KLM-Aerocarto (SAMH)

3D-weergave van het kruithuis en de kazerne vanuit dezelfde standplaats als waarvandaan de anonieme tekening uit het begin van dit artikel is gemaakt (tekening auteur)

stadsmuur. Uit het voor u liggende onderzoek blijkt echter dat het veel waarschijnlijker is dat dit de restanten waren van het laatste kruithuis. Helaas ontbreekt in dit artikel de ruimte om hier verder op in te gaan.

Tot slot

Er zijn niet veel kruithuizen in Nederland meer over. De meeste zijn afgebroken, maar sommige hebben een nieuwe functie gekregen. De resterende kruithuizen zijn op één hand te tellen. Het Goudse kruithuis vertoonde veel gelijkenis met het, nog bestaande, kruithuis van Delft. Deze werd in 1660 ver buiten de stadsmuren van Delft gebouwd na de ramp met het oude kruithuis in 1654 waarbij een deel van de stad werd verwoest. Helaas is het Goudse kruithuis al weer lang geleden verdwenen, het kruithuis was niet bijzonder genoeg en op het laatst een sta-in-de-weg.

Door de vragen die een oude tekening oproepen heeft, is er weer een klein stukje vergeten Goudse geschiedenis onder de aandacht gebracht. Misschien be-

Opgraving van de fundering van het kruithuis aan de vooravond van de nieuwbouw aan de nieuwe markt. Het vierkante formaat van 4.80 meter bij 4.80 meter lijkt hier aanwezig te zijn.(foto: collectie M.van Dasselaar)

staan er toch nog betere foto's van het laatste kruithuis van Gouda. Mogelijk heeft u ze in uw bezit. Neem in dat geval contact op met de redactie van dit blad.